

Կոտեսիանայ (ecl. 20) ըսելը. “Թագաւորեաց Քաներքսէս որդի, Եւ Արտաւան Արտաշըր որդի եղեւ Հզօր իշխնեցող առ նովաւ, որպէս Հայր իւր առ նորին Հարբն։ Արտաւանի պաշտօնք Քսերքսէսի թագաւորելու սկսած ատենները կը դրսի հօս, որ յայտնի սխալ է: Բայց առով չե շատանար նաեւ. Արտաւանայ Հօր՝ Արտաշըր Համար կըսէ թէ նոյն պաշտօնն ուներ Դարեհի (Եւ Կամբիւսեայ) ժամանակ։ Ուստի Եւ Կոտեսիան ասոր մահն ալ նոյնած ամանեսէ կը հանչ (ecl. 19) Դարեհի մահհուան։ Սատուփի ալ անմիջապէս կը տեսնուի, որ Կոտեսիան զԱրտաշըր դրած է դիտմամբ Հերոդոտայ յիշած Պրեքսասպէս Հազարապէտն տեղը, ուստի այժմ բոլորպին կը մեկնուի այն պարզացն թէ ինչպէս Հերոդոտայ քով լիովին լուսնիւն կը տիրէ այնպիսի մեծ անձնաւորութեան մը մասին Կոտեսիան Հերոդոտէն ուրիշ բազմաթիւ իրական խոսրութեան ալ այսպէսով կը մեկնուին դիւրաւ։ Որովհետեւ Կոտեսիան ստիպուած էր լսելու որ Արտաւանայ Հայր մինչեւ Քսերքսէսի թագաւորութեան ժամանակները ողլ էր. ասով բնականապէս ոչ թէ ինքն ալ առ առաւենի անանոն ներքին մ'եղած պիտի ըլլար այն, որ իւր անկերծութեան զո՞ս եղաւ։ Ինքնին յայնին է որ Արտաւանայ (ecl. 13—14) նախական պատմութեան հետ Կապակիլը՝ Տարեւացի կապ մըն է միայն։ Մողին սպանումը Կոտեսիան յայտ յանդիման Քսերքսէսի սպանման Համաձայն յօրինած է։

Արտաւանայ Հօր անուան Արտաշըր կոչուիլը՝ կարելի է. Սակայն ննիք Հաւանականագյն կերեւայ որ Դարեհի Բ. Արոսի Եւ Արտաշըր Բ. ի ժամանակ այս (Արտաշըր) անուամբ յերեւան ելլոզ երկու անձնաց մին՝ իրը պատմական կաշ զարար գործածուած ըլլայ Արտաշըր Ա. ց. ն Համար. Եւ այս Հաւանականագյն Ուսոսի այս զօրավարն է, որ կը յիշուի ecl. 50), որ Դրէն կոսակալ ըլլալով Արկանաց, անուշտ իւր բանակին մէջ ուներ նոյն աշխարհէն մարդիկներ. մինչդեռ Պղուդարքեայ (Plut. Artox 12) յիշած

¹ Ecl. 13. Հմետ. Հերոդ. Գ. 74. Իմ Assyriaka, 628. Ըստ Հերոդոտայ Պրեքսասոն միք զի՞ւ ուղարկած մը մար կը գտէ, այսինքն արբանուն աշարտկի մը (Atascada, ասօսիք աշարտկի մը մէկ նկար տես. F. Justi, Gesch. der oriental. Völker im Alterthum, p. 414 եւ Սասկանիա դրամերուն քայ, անէ էլ 453). Կոտեսիան ուղարկած կը բացատրէ Անհեռուն (Iegôv) Կուրքուն. Նոյնին կը բարքարէ թէհաւան արձաւագրութեան արքային թարգմանութիւն հնապարհերէն այդան բառը եւ լին թարգմանելու։

“ակն, արքային Արտաշեսի Բ. ի՛ կը Համարիմ թէ ըլլայ Արտաշըր Բակսրիացին, Որոնտեայ Հայրը, Հայոց աշխարհի սատրապը¹։

ԿԵՆՍԱԿՐԱԿԱՆ

ԹԱՎԱԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈԿՈՆ ԽՈՒԹԻՈՒԹՅՈՒՆ

Գոնուելով այս օրերու Բանկալթիի Ազգ գերեզմանատունը, հն պատահարար կարդացի այս անունը, փարիհ եւ անշուք տապանագարի մը գրայ, որուն վերտառութիւնն էր,

Այս է տապան Հանգստեան
ակնցի պարոն Գրիգորի
որդի մահտեսի բժիշկ
Ուսկանին, որ փոխեցաւ.

Ի կեանս
դիսողացդ սոյն շիրմիս
նների համակ, տալ ջեր
մէ միրով զշար մեր
միակ, որպէս հէսա այսօր
վճռոն անքակ, վաղին
ձեզ առ պատրաստ կայ
անայթաք թվին ԲՄԺԵ։
յունլու գ:

Հայոց 1215 (Քրիստոսի 1766) թուականին վախճանած այս բժշկիս անունը նոր կ'ուսնիք այն համեստա արձնագրութիւնն, որ իր միագարեան եւ աւելի հնութեամբը նոր էջ մը ինձ կը բանաւ 18^{րդ} դարու հայ թժշկական պատմութեան մէջ։

Ուսնիք թժշկական գրիգորեան, ժամանակակից նաևնան Յակով Պատրիարքիքին, յայտնի է որ ժամանակակից էր նաեւ անցեալ գարու նշանաւոր հայ թժշկական Ամելերեան-Յովհաննէսէն Կարաբահտին, զոր ծանօթացուցած եմ արդէն²։

Արդի Ակնցի Պարոն Գրիգոր անուն անձի մը, ինչպէս կը յայտնէ տապանագիրը, Ուսկան թժշկական կամ Ա. Պոլսեցի էր, եւ կամ Հօրը պէս

¹ Պերգամենի արձանագիրը անս առ. Fränkel, Inschriften von Bergamon. Նիկորոսատաց արեւելիսն դարեւանդին հնագերորդ Կարոս արձաւագրութիւնն առ. Humann und Puchstein, Reisen in Klein Asien u. Nord-Syrien, p. 288. Հմետ. Th. Reinach, La dynastie de Commagène, Rev. des études grecques, 1890, p. 362ff.

² “Հայոց Ամազուայ 1896 թիւ. Յունվարի էջ 4—8.”

Ակնիցի, բայց տղայութեանը փոխագրուած Կ.
Պոլիս:

132 տարի առաջ անհետացած այս բժիշկն
չեմ կարծեր որ երիտասարդ հասակի մէջ գե-
րեզման իջած ըլլայ, տապահագիրը կը յայտներ
այս ըստ իս բաւական տարեց ըլլալու էր, զո՞ր
օրինակ 65 կամ 70 տարեկան, որով ճնած կը-
լար նա 17^{րդ} դարու վերջը ըլլալու էր կամ 18^{րդ}
սկիզբը, այսինքն՝ 1696—1702, կարապետ
Ախմէրեան բժիշկէն տարիներ առաջ, որուն
ճնունդը Քրիստոսի 1718 թուին եղած ըլլալ
կը համարէի¹.

Ցաւալի է որ վերոգրեալ տապահագիրն,
աւելի բան մը չի յայտներ այս բժիշկին մասին,
եւ ի թողու զայն բոլորովին մութի մէջ։ Ասկան
բժիշկ² հարկան քիչ ու շատ դիբը մը ունեցած
պիտի ըլլայ Կ. Պոլոյ հայ գաղթականութեան
մէջ՝ ակնատես եղած բացման նարդ Գաբրոփ
ազգային Հիւանքանոյցին, որ 1751ին խագունցի
գեղգ Պատրիարքին օրովց կը հասաստուեր³,
եւ ինըն ալ կարապետ Ախմէրեան բժիշկին հետ
դարձանած պիտի ըլլայ անշոշտ նախան Յակոբ
Պատրիարքն, որ կը վախճանէր 1764 յու-
լիս 19^{ին}։

Ասկան բժիշկին անուան հետ կ. Պոլոյ
Հայ բժիշկներու Պատմութիւնը քիչ մը աւելի
չնութիւն կը ստանայ։ Վարդէր որ գիտնայինք
թէ նա ի՞նչ ասամին բժիշկ էր, ո՞և առածած
էր, համարապանական բժիշկ էր, ի՞նչ գործառ-
ութիւններ ունեցած է, թողան է գրաւոր աշ-
խատութիւններ, որով կարելի կը լար 18^{րդ} դա-
րու հայ բժշկական Պատմութիւնն աւելի պահել։

Ապագայ Խուզարկութիւններ, նորանոր
աեղեկութիւններ թերեւս յայտնեն որ մը այս
մութիւններ եւ աւելի ծանօթ առնեն մեզ
գրիդ որեան Ասկան բժիշկն, որ մահուս ալ եղած
է, Երուսալէմ ուխտագնացութիւն մը հարկաւ
ըրած ըլլալուն համար։

Մոռացութեան ճիրաններէն գուրս կոր-
զելու համար միայն կը հասպարակեմ այսօն այս
անունը, ըստելով որ այն ալ կրօստի անհետա-
նայ, այն շատ մը կարեւոր եւ պատմական ա-
նուններուն պէս, զոր ուշտ ժամանակն անդք-
թաբար սրբած արած է բօլորովին Բանկաթիի
քառադարեան Գերեզմանատան մէջ։

Եւ ամէն անոնք որ պիտի կարդան այս
տապահագիրը, Հաճնին թող՝ ուշագիր ըլլալ անոր
համեստ պահանջման, եւ մրգնչել բարեւ, լուս-

շաց հետ մը Ասկանի համար, որ և գիտէ,
թերեւս շատ երեւելի բժիշկ մըն էր ժամանա-
կին, թերեւս շատ մէծ ազգային մըն էր ան-
ցեալ դարուն մէջ։

Ցոք. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՂԴՈՂՄԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Բայրա 10/22 Օգոստոս 1898:

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ՀԱՅ ԵՐՈՒԵՑՑԸ ՎԻԵՆՆԵՑԻ ՑՈՒՑԱՇԽԱԴԻՍԻ ՄԵՋ
ԱՐԵՑՈՒՈՑ ՓՐԱՆԿ. ՑՈՎԱԼԻ ԿԸՑՈՒՐ ԵՒ
ՄԽԱԲԵՐԵԱՆ ՑԳԵՐԸՆԵԼ

Ա յիննայի Սխիմթարեան տպարանն Օ-
գոստ. 30ին ամենաբարձր այցելութեան մը
շնորհիւմ մի անգամ եւս պատուեցաւ 1778ին
Յովկէ Բ. Աւարդից կայսր Տիգեատի Միթ-
թարեանց տպարանն իւր բարձր այցելութեամբը
պատուած էր. 1837/ն Փերդիշանդ կայսրն եւ
Մարիա Աննա կայսրուհին՝ Վիեննայի Սխիմթա-
րեանց վակին հիմնաբարը գնելուն առթիւ-
նաեւ. վակին տպարանն այցելելու բարձր
շնորհը ցոյցնել հաճած էին; Խոկ պիտի
Օգոստ. 30ին, այս բարեհամբաւ Վեհափուաց
արժանաժառանգութիւն յաշըրդը՝ Փրանչ։ Ցովսէփ
Վեհափառ կայսրն, կայսերական այցելութիւն
շնորհելով Սխիմթարեան տպարանի ցոյցահան-
դիին՝ եւ այցելութեան միջոցնեցց առած ա-
ռանձինն համակրութեամբն անշափ մէծ շնորհաց
արժանի ըստ Սխիմթարեան Միթթարանութիւնը։

Ցոյցահանդիին վարչութենէն կանխաւ-
լուր արտած էր Սխիմթարեան տպարանի վար-
չութեան որ նորին Վեհափուաց թիւնն Օգոստ.
30ին, ժամը 11^½ին այցելութիւն մը պիտի
շնորհէ Սխիմթարեան տպարանի ցոյցահանդէս
գրած առարկաներուն։ Տպարաններու եւ ապա-
րանի վերաբերեալ իւրերու ահճանառած Ա-
պարանի կրթութեան, կոչուած շէնքին մէջ
արդէն ժամ մը յառաջ ցոյցահանդիին մաս-
նակցողներ եւ այլ բարձրաստիճան անձինք
գուած առարտած կը սպասէին Վեհափառ Հիւրին,
որ ցոյցահանդիիս սրիշ մէկ մասին այցելելն
ետեւ՝ ժամը 11^½ին բարեհամենցաւ. գալ
“Կրթութեան ապարանիը”, եւ մուտքին առջեւը
բարձրաստիճան անձնաւորութիւններէն ամենա-
նորին եղանակաւ ողջունեցաւ։ Հենքին մուտքը
բոլորակաձեւ է, բարձր գմբեթով. այս բոլորա-

¹ Տես Հանդ. Ամոքիս, 1896 Յունիսար, Էջ 4-8,
² Անդ.